

Recenzije.

Dr. med. Dr. phil. Johannes Reinke: **Naturwissenschaft, Weltanschauung, Religion.** Bausteine für eine natürliche Grundlegung des Gottesglaubens. 2. u. 3. verbesserte Auflage. Freiburg i. B. Herder. 1925.

U borbi za pobjedom kršćanskog naziranja na svijet, a pogotovo u borbi protiv materijalističkog monizma veliku je zaslugu stekao svojim stručnim djelima botaničar i biolog Reinke. Naročito se u tom smjeru ističu njegovi spisi »Die Welt als Tat«, »Die Natur und wir«, »Naturwissenschaftliche Vorträge« i dr. Gornje djelo upravlja stari učenjak¹ omladini svog naroda: »Mein Büchlein ist das Bekenntnis eines alten Mannes, zugleich ein Vermächtnis an die junge Generation« (str. V.). A pri koncu njegovog života još ga potiče želja, da uloži svoju riječ i iznese kao prirodoslovac razloge za vjeru u Boga. Boli ga činjenica, da u srcima tolikog broja ljudi izgiba ideja o Bogu. Možda će ipak i oni smoći snage, kad ispitaju sadržaj strogo znanstvenog istraživanja prirode, da odbace sumnje i novom snagom prigrle religioznu misao, koja je dala snage u životu milijunima počevši od prvih kršćanskih mučenika, pa do mučenika boljševičke slobode.

Već u ovom pogledu autorovu i u konstrukciji iznesenih misli velika je apologetska vrijednost ovog djela. Reinke polazi od problema spoznajno - teoretskog, zaustavlja se zatim kod razmatranja činjenica nežive i žive prirode, te riše jednu sliku o svijetu, da odavde prijede

u metafizičko područje. Analizira elemente jednog nazora o svijetu, kojemu je kruna ideja o Bogu. U tim se izvodima Reinke odlučno opire panteističkom shvaćanju, a upravo nekim žarom približuje pojmanju kršćanske objave. Na tom putu dolazi on do pojma religije, pa se, šta više, izjašnjava protiv Pascala, a za religiju razuma, protiv religije srca. Dakako, da njegovo pozivanje na Kanta, Goethea, Luthera, Maxa Müllera i dr. nema ovdje jačeg značenja, osim u koliko to sobom nosi jedno djelo ove vrsti, namijenjeno u prvom redu omladini, da se kod nje za religioznu misao pobudi jači interes baš pozivom na velika imena njemačke filozofije i kulture uopće.

Nijesu ni svi izvodi o njihovoj vrijednosti, a po gotovo o učinku na široke slojeve, što ga njihova djela proizvedoše i još proizvode, nijesu velim, na mjestu. (»Sie sollten den Irrtum einsehen, der in der Behauptung liegt, dass Spinoza und Kant zum Atheismus führten«, str. 147).

Ali ti i još gdje koji netačni pogledi ne umanjuju važnosti ovog djela, koju ono donosi za temeljnu misao: prirodne nauke ne odvođe od Boga, nego upućuju na nj! A takovih odlučnih i spremnih pobornika za ideju Božanstva u kršćanskom smislu trebamo i danas baš iz redova priznatih prirodoslovaca.

Reinkeovo će ovo djelo svakto moći upotrebiti uz veliku korist.

Dr. Andrija Živković.

Salih Ljubunčić: Vidovićeva škola kao kulturno-etički i socijalno-pedagoški pokret. Sarajevo 1925. Na-

¹ Reinke ima 76 godina. Rodio se 3. II. 1849.

kladna biblioteka »Uzgajatelj«. Stamparija »Obod«. Str. 150. Cijena Din 30.—.

Čitav ovaj kulturno-etički i socijalno-pedagoški pokret, vezan uz ličnost g. Miljenka Vidovića, prikazuje g. Salih Ljubunčić s puno zanosa. On je sâm saradnik g. Vidovića, radnik i uzgajatelj u zavodu, pa je kompetentan da poda iscrpivi izvještaj o svenj, što čitatelja na ovoj stvari može da zanima.

Historijat Vidovićevo zavoda, njegov razvoj u Sarajevu, pokušaje izvan Sarajeva, uspjehe u školi, pogledje u budućnost, opću kulturnu i prosvjetnu važnost pokreta, nastavne i uzgojne principe zavoda, riše g. Ljubunčić u ovoj knjizi s naročitim naglasom, da je etika temeljni pokretni motiv čitavog nastojanja. Još više od samog historičkog prikaza ovog pokreta nas zanima idejna njegova strana, njegova struktura unutarnja i sposobnost za život. A baš o tom nije pisac ove knjige štedio s izjavama, pa nam je orisao jasno za čim ide Vidovićevo t. zv. škola.

I. Kulturno njezino nastojanje tumači najbolje simbol zavoda: **Budičovjek!**

»To je naslovna ploča njegove škole i vjeruju njegova poslanja« (str. 3.). »Povraćamo se jednostavnom klasičizmu, u kome je život bio jedino saznanje i obnavljamo humanizam kao znak opšteg plemenitog nastojanja. Porušili smo poganske idole, sažegli šarolike trofeje i saželi sve manifestacije u jedan poziv, kako bi iz raznorodnog htijenja ubrizgali u dušu najbliže i najuzvišenije. Poželili smo, da se oslobodimo zabluda. Siti smo laži, a prezasićeni obmamom. Tražimo, da budemo ljudi!« (str. 3.).

Ne veli se dođuše niti ovdje, niti kasnije, što je to »najbliže« i »naj-

uzvišenije«, što valja u dušu unijeti; ne upire se dosta jasno na izvor »zablude«, »laži« i obmane; ali nama nije nikakova muka dokučiti, da su to nazori ovog kulturnog doba, naše savremene Evrope. I ako bi ovako općenito govorili ne praveći iznimaka, ne bi bili pravedni ni prema našoj savremenoj kulturi. Jer kolikogod ona imala i laži i zabluda i obmane i idola, opet valja priznati, da je ona iznijela na površinu i tekovina trajne vrijednosti, koje mi, specijalno mi katolici, ne damo rušiti ni sažigati.

Glavna je naučna disciplina u toj školi kulturna nauka.

»Ona je morala biti ishodište, jer je najbliža životu. Ne poznamo udžbenika u kome bi ona bila paragrafirana, niti ga tražimo. Mi se njome ipak služimo kao što se dnevno bavimo našim brigama, našim nadama i našim htijenjima« (str. 46.).

Nema dakle nikakvog stalnog plana za ovu najglavniju nauku. Život joj daje materijal. Kad se pokazuje prilika, o njoj se govori. Iz savremene kulturne krize traži se izlaz.

»Otkrivena je lažna i nedostojna uloga »prosvjete« i »civilizacije«, ukazala se sva trulost kulture, kojom se ponosio stari svijet, a pred očima milijuna ljudi rastvorila se bezdna, do čije ih je ivice doveo ovakav život« (str. 97.).

Kad je dakle uvjerenje o potpunoj i općoj trulosti moderne kulture, onda nam se ukazuju logičnima izvodi, koji ovo Vidovićevo nastojanje karakterišu, a iznosi ih autor na str. 86. ovim riječima:

»Mi moramo kidati onim, što su deceniji i što su stoljeća tovarili na dušu našega čovjeka i čime su je zarobljavali i okivali u teške negve. »Uzgajatelj«¹ ne ide za tim, da nastavlja na svemu onomu, što su pro-

povijedi (!), tradicije godinama i godinama u dušu našeg naroda ubrizgavali, nego najpre da mnogo toga poruši i uništi, pa tek onda iznova da gradi... Mi hoćemo novi rod, mi želimo da uzgojimo nove ljude... da oslobodimo dušu svih nakaza... da laž zamijenimo sa istinom, okrutnosti sa milosrdem, nepravdu sa pravdom, da u život neznanja i zabluda... unesemo saznanje istinskog poziva čovjekova...» (str. 86.).

Eto takav je kulturni program ove škole. »Pokret je nastao, jer se vječna misao istinskog poslanja čovjekova opet javila u svijesti **novog roda ljudi**... Ona je temelj akciji, koja treba da sadere obrazinu sa lica damašnjeg roda, da upozori na trulež i laž, i daje smjer novoga hoda« (str. 124.).

Vječna misao istinskog poslanja čovjeka — našla je po mišljenju g. Ljubunčića svog proroka u ličnosti g. Miljenka Vidovića.

Etički zadatak ovog pokreta autor naročito naglasuje. Glavni cilj Vidovićeve zavoda jest »Oslobađanje i uzgoj pravog čovjeka... preobražavanje pojedinca i duhovno snaženje čitavog društva« (str. 16.). Taj će se cilj postići onda, ako radnici i prosvjetitelji budu na svim mjestima« i sa svim sredstvima u prvom redu mislići na čovjeka, kada budu stalno isticali prvenstvo njegovih moralnih i etičkih dobara nad svim ostalim prolaznim...

Taj rad mora »svugdje i na svim linijama nositi obilježje čovječnosti, pobjedu ideje nad materijom i spoznaje nad strasti« (str. 3.). »Zavod kao uzgojna institucija smatra glavnim svojim zadatkom uticanje na volju svojih učenika«

¹ »Uzgaјatelj« je časopis, što ga izdaje i uređuje Miljenko Vidović u Sarajevu.

(str. 46.). »Etička je nastava redovit predmet, koji se u školi obrađuje... što je kojoj našoj državnoj školi matematika ili povijest, to je nama moralna i etička nastava... Mi idemo k ličnosti naših učenika pa dotičemo sitnice i pojedinosti... mi liječimo... bolesne pojave razotkrivamo... Mi ne moraliziramo i ne dogmatiziramo. Mi saznavamo, pa moralne i etičke pobude dolaze iz nas...» (str. 49.).

Socijalnu stranu ovog pokreta karakterišu izjave:

»To je škola života i radna druga, u kojoj se ličnost pojedinaca oslobađa okova, što su ga sapinjali, kako bi spoznao svoje životno poslanje i shvatio društvene zadatke. U tom zajedničkom životu otkriveni su putevi, kojima treba ići...» (str. 15.).

»Vidovićev zavod ide i danas paralelno sa životom. Njegov se program rada stalno približuje učenicima. On živi razvija se, kao što živi i napreduju oni, od kojih on ovisi...» (str. 45.).

»Uspjeh je zavoda u tome što on mnoge pasivne i intaktne sposobnosti svojih učenika uzdiže i zaposljuje, što iz rezervisanih posmatrača privodi aktivnom radu i živom učestvovanju. Fakat je, da su se mnogi učenici, bili to muškarci ili žene, preobrazili u svom životu...» (str. 47.).

»Novi rod ljudi, koji svojom psihičnom i tjelesnom organizacijom znače novi kvasac, proizvesti će novo previranje, dati novi sadržaj i novu formu života« (str. 75.).

Specijalno u našim prilikama, naše zemlje i rase gdje je toliko diletantizma »ovaj novi rod ljudi, ovaj novi tip radnika mora značiti kao najozbiljniji korak sveopćem našem preporodu«. Karakteristično je i ovo. Od radnika, obrtnika, koji najviše polaze ovu školu, svi su bili zadojeni idejama socijalizma.

»Mogli bi reći, da njihov socijalizam istom sada dobiva dušu i srce... Prvašnji socijalizam postaje sada društveni pokret... našao je jedan put, na kojem se mogu da sastanu svi ljudi...« (str. 100.).

Pedagoški momenti izbijaju oštro. Pokretači ih naročito ističu. »To je prava narodna škola i najčišći zavod, gdje se ljudi uzgajaju« (str. 7.). Na str. 43. navodi primjer, kako se uzgojni rad doimlje pojedinih učenika. Prema načelima po kojima Vidovićeva škola uzgaja, traži ona, da se i u našim već postojećim uzgojnim zavodima provede reforma rada, »kako bi namjesto pasivnih radnika uzgajali produktivne, namjesto etatista života njegove umjetnike (str. 77.).

Mnogo je ovakovih izjava načelne prirode po čitavoj knjizi, sve u tonu dosada istaknutom.

2. Jedna je temeljna karakterna crta čitavog ovog nastojanja, koja mu stiče simpatije u širokim slojevima. To je naglašavanje etičkih momenata i pozivanje na moralno osvješćivanje čovjeka. Šta je međutim etika u naučavanju M. Vidovića? Šta je toliko naglašavana etička kulturna nauka kao temeljna disciplina ove škole? Odgovaram: Čisti humanitet, fraza o »oslobođenju energija«, o »pečatu jake volje«, o »putevima obnove«, o znaku općeg, međusobnog snaženja«. Jedno novo izlaganje starih ideja o idealu »čovjeka« i njegovih odlika pod oznakom čovječnosti. Jedno potpuno nerazumijevanje za pravi cilj čovjekovog života. U čitavom izlaganju ovog sistema nigdje ni jednom riječju ni spomena o religiji, kao zasebnom faktoru, toliko važnom u izgradnji nazora o

svijetu i životu. Vidovićeva škola na oko ne teži, da svojim slušačima poda jednu zaokruženu sliku o životu i svijetu, koja bi imala za osnovice izvjesne temeljne misli. Ne pretpostavlja za uspješan rad jedno saglasno shvatanje temeljnih pojmova jednog svjetovnog nazora.

Tako bi mogao tkogod dobiti dojam nakon pročitane knjige g. Ljubumčića. Ali u stvari Vidovićeva škola ima svoje naziranje na svijet i život: jedno panteističko naziranje, koje ne osjeća potrebe da naglasuje religije i o njoj vodi računa. Može da si pod pojmom Bog zamislija svatko, što hoće; nije on konačni cilj čovjekovog života, nema zato potrebe da ikakova religija uređuje i određuje njihov međusobni odnos.

Zato je cilj života razvoj prirodnih čovjekovih sposobnosti — »biti čovjek« — u koliko ovdje pojam čovjek ima da označuje plemenitiju duhovnu stranu, kao protutežu njegovim animalnim sklonostima. Na izgradnju ovih dobrih čovjekovih svojstava nišani Vidovićeva etika. Ona nema druge sankcije, nego svoju unutarnju vrijednost, shvaćenu i izraženu onako, kako to u ovom slučaju shvaća i izražuje g. Vidović. Kakova će pak ona izgledati, kad se nađe jedan učenik ove škole, pa je prema vlastitom naziranju svom bude stao izgrađivati možda diametralno oprečno?

Glavni stup ovog pokreta ne stoji dakle čvrsto. Njega će lako zanijhati prvi jači val. Šta će onda biti od kulturnog, socijalnog i pedagoškog rada, koji na ovoj labavoj osnovici gradi zgradu »novog tipa« ili »novog roda ljudi« — nije teško reći. Jedan kaos misli i naziranja,

gdje će svaki imati pravo da traži notu ispravnosti za svoj nazor.

Vidovičeva škola kao kulturno etički i socijalno-pedagoški pokret presaduje k nama ideje »društva za etičku kulturu«. Dakle roba američko-njemačka Propagatori u Americi Adler i Sartor; časopisi The Open Court, Intern journal of Ethics; a u Njemačkoj Gizycki, Döring, Jodl, Th. Ziegler; časopisi Ethische Umschau, Ethische Cultur, Mitteilungen der Gesellschaft für ethische Cultur. Radi se dakle o jednom sasvim običnom kopiranju jednog stranog filozofskog nazora, a ništa o »hramu koji je narod sebi stvorio i komu je dao sadržaj i formu« (str. 7.).

Dr. A. Živković.

Dr. Alfred Fuchs: Sjednoceni crkvi. (Unionismus.). 1924. Tiskem a nákladem Československé akc. tiskarny v Praze II. Cena 3 Kč.

Autora ove knjižice upoznali smo na Velehradu i ovogodišnjem sastanku za studij istočnog bogoslovja u Ljubljani. Njegovo je zlatno pero naročito znano u svim katoličkim češkim krugovima. Prošle je godine pokrenuo popularnu knjižnicu za obradbu aktuelnih pitanja, a usko vezanih s praktičnim životom i njegovim potrebama. U III. svesku obrađuje on sâm pitanje unionizma.

Osim utvrđenja pojma i važnosti unionizma za naše doba, donosi tačan pregled o sadanjem stanju i raširenju sjedinjenih crkvi na istoku. Razlaže što je čirilometodska ideja, te kako stoje prama unionističkom nastojanju protestantizam i anglikanzam. Najvrijednije je međutim poglavlje: Kulturno značenje unionizma,

Tu je autor iznio mnogu lijepu pažnje vrijednu misao. Kulturni problem unionizma stoji u tom: da nade sintezu latinske i bizantske kulture da oživi i podigne istok, a spasi i očuva zapad. Ima mnogo toga u čem bi se morali i mogli da upotunjuju oba ova svijeta. Imaju svojih osebina, koje su ih tako i toliko otuđile, da se danas ne razumiju i ne priznaju, kao da su nebom rastavljeni. Toliku važnost daje dr. Fuchs unionističkom pitanju, da govori o biti i ne biti naše civilizacije i kulture. Brani se, da to nije ništa hiperbolično rečeno. Njegovi su izvodi logični, crpljeni iz opažanja novijeg i najnovijeg razvoja prilika kako istoka, tako zapada. Crne perspektive nekih mislioca ne usvaja autor posvema, ali dobro čini, da ih iznosi na razmišljanje. Dostojevskijeve prognoze glede ruske revolucije pokazale su se ispravnima. Nitko ne može zanijekati, da pesimisti glede budućnosti imaju mnogo teškog materijala, koji opravdava njihovo mišljenje.

Dr. Andrija Živković.

Acta IV. conventus velehradensis anno MCMXXIV. Olomucii 1925. Sumptibus archiepiscopi olomucensis. 8° str. 382.

Troškom nadbiskupa olomučkog dra. Leopolda Prečana nasljednika pokojnog dra. Stojana, izašla su Acta velikog četvrtog unionističkog kongresa održanog godine 1924. na Velehradu. Iz ovog se omašnog zbornika vidi, koliki je doista rad obavljen na tom važnom kongresu za zbliženje istočne i zapadne Crkve.

Kako je od posljednjeg kongresa u jednakom stilu (god. 1911.) do